

Sokcsevits Dénes

RIJEČ
A MAGYARORSZÁGI HORVÁTOK IRODALMI ÉS
KULTURÁLIS FOLYÓIRATA
EGY NEMZETISÉGI FOLYÓIRAT SORSA ÉS RÖVID TÖRTÉNETE

Az előzmények: rövid történeti áttekintés a magyarországi horvátok irodalmáról

A magyarországi horvátok irodalmi hagyományai több évszázadra nyúlnak vissza, azonban 1918 előtt nem különültek el a horvát anyanemzet irodalmától. Így például a budai horvát ferences kultúrkör alkotói egyértelműen részét képezték az egyetemes horvát kultúrának, tudományos és irodalmi műveik ennek a tágabb egységnek részét képezték. Jó példa erre a horvát neoklasszicista költészet legkiemelkedőbb alakja, Katancsics Péter Mátyás, aki a szlavóniai Valpón született, iskolái nagy részét a ferences rend magyarországi intézményeiben végezte, majd utána tanított az eszéki és zágrábi gimnáziumokban, de 1795-től 1825-ben bekövetkezett haláláig Pesten, illetve Budán élt és dolgozott. Egyetlen nyomtatásban is megjelent, kétnyelvű (horvát és latin) verseskötetét, *Fructus auctumnales – Jesenji plodovi* – címmel Zágrábban adta ki.¹

Ugyancsak élénk kapcsolatokat ápoltak a 19. század második felében, s a 20. század elején a nyugat-magyarországi (Mihovil Naković, Filip Sedenik, Mate Meršić Miloradić) és bácskai horvát (Ivan Antunović, Ivan Evetović, Ante Evetović Miroljub) „nemzeti megújulás“ képviselői is az anyanemzettel, átvették Ljudevit Gaj helyesírási reformját, a zágrábi iskola helyesírási gyakorlatát, irodalmi műveiket Zágrábban és Eszéken is megjelentették (pl. Ivan Antunović és Ante Evetović Miroljub, lapjaik fenntartását jelentős részben anyaországi előfizetők segítették).²

Ez a termékeny kapcsolat Horvátországgal 1918 után gyakorlatilag megszakadt, a hazai horvát irodalom létre és egyben színvonalára, a horvát irodalmi áramlatokkal, új stílusirányzatokkal való kapcsolataira, új ez a tény negatív hatással volt. Míg Katancsics alkotásai az egyetemes horvát irodalom szerves részét képezik, addig az 1918 után Magyarországon alkotó írók, költők, sem a két vilégháború között verseket és színműveket író Ivan Petres, vagy a színműíró

¹ SEKULIĆ, Ante: *Hrvatski pisci u ugarskom Podunavlju do kraja XVIII. stoljeća*, Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog centra P.E.N-a za proučavanje hrvatske književnosti u hrvatskom iseljensktvu, Zagre, 1993.

² SEKULIĆ, Ante: *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.*, Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog centra P.E.N-a za proučavanje hrvatske književnosti u hrvatskom iseljensktvu, Zagreb, 1994.

Antun Karagić, de az 1945 után alkotó hazai horvát irodalmárok túlnyomó többsége sem került be a horvátországi irodalmi kánonba.³

A hazai horvát kisebbség körében élénkebb irodalmi élet a második világháború után tulajdonképpen csak 1969-től beszélhetünk, ekkor látott napvilágot a magyarországi délszláv költők első antológiája *U kolo* (Körtácha) címmel. A kötetet a *Narodne novine* főszerkesztője, Sztevanovity Milutin szerkesztette és az MDDSZ adta ki. A kötetben szereplő tíz költő közül kilenc horvát volt, de a versek nyelve legtöbbször bizony az akkor a magyarországi délszláv kisebbségek körében nagyobb presztízsnak örvendő, szerbhorvátnak nevezett szerb nyelven íródott.⁴

Az első önálló verseskötet mindjárt a korszak legnagyobb horvát költője, a fiatalon elhunyt felsőszentmártoni születésű Josip Gujaš Džuretin poszthumusz kötete (történezként magyarul Gulyás József néven publikált), amely egy évvel a szerző halála után, 1977-ben jelent meg. A könyv *Visszatérés a Dráva-mentére – Povratka u Podravinu* címet kapta a szerkesztő Vujicsics D. Sztojántól. Gujaš szakított a romantikus, nemzetébresztő verseléssel, a huszadik századi horvát költészet hatását tükrözik költeményei. Nemzeti kérdésekkel foglalkozó versei probléma központúak, szó sincs nála romantikus felbuzdulásról, erős kötődése horvátságához, szülőföldjéhez azonban átizzik versein. A magyarországi horvát költők által írt legszebb (de egyben kemény politikai üzenetet hordozó) horvát nemzeti kérdéssel foglalkozó verset (*Akordi o Hrvatskoj*) a szerkesztő kihagyta a kötetből, csak 1991-ben jelentette meg Đuro Vidmarović Zágrábban.⁵

Sajátos módon e modern hangon megszólaló költő kötetét a romantikus nemzetébresztő stílusban író horvát költők kötetei követték. Persze ebben szerepet játszott az is, hogy a nemzetiségi életet ténylegesen irányító MSZMP ekkor engedett teret az ilyen irányú nemzetiségi kiadói tevékenységnek, így korábban írni kezdő költők összegyűlt versei csak ekkor kaphattak nyomtatott könyv alakot. Az elkövetkező három évtizedben bőséges irodalmi termést hoztak a magyarországi horvát költők, olyannyira, hogy már a hazai horvát kultúra folkloriközpontúsága mellett irodalom (költészet) központúságot is kezdtek emlegetni. A már az *U kolo* című antológiában is legtöbb verssel szereplő Dékity Márk jelentkezett saját kötetével 1979-ben *Duga nad zavičajem* (Szivárvány a szülőföld felett) címmel, romantikus felfogású versekkel. Dékity az elkövetkező közel negyven évben még hat önálló kötetet publikált, (egy közülük gyermeknek írt verseket tartalmaz). A kötetek közt a legjobb az 1986-ban megjelent *Tišine i ljubavi* (Csöndek és szerelmek).

Id. Blazetin István 1981-ben jelentette meg *Srce na dlanu* (Tenyérben hordott szív) című verseskötetét, amelyben a korai mozgalmár versek mellett esztétikailag értékes, visszafogott gondolati lírát képviselő költemények is vannak. Az *U kolo* generációjából még Roza Vidakovićnak jelent meg kötete 1986-ban. Megjelent viszont a dialektusokban írt irodalom (noha a délszláv iskolákban az 1950-

³ SEKULIĆ, Ante: *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću.*, Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog centra P.E.N-a za proučavanje hrvatske književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 1996.

⁴ Az 1918, illetve 1945 utáni magyarországi horvát irodalom összefoglalását lásd BLAŽETIN, Stjepan: *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*, Matica hrvatska Osijek, 1997.

⁵ Đuro Vidmarović ismételtén foglalkozott Josip Gujaš Džuretin munkásságával, könyvet is jelentetett meg róla. VIDMAROVIĆ, Đuro: *Mene su ljepote ostavile*, Acumen, Zagreb, 2019.

es, 1960-as években, különösen a Jugoszláviából jött tanárok ellenségesen álltak hozzá a nyelvjárásokhoz). Előbb a nyugat-magyarországi horvátok három képviselője Mate Šinković, Lajoš (Ljudevit) Škrapić jelentkezett gradistyei horvát nyelven írt, a helyi nemzetébresztő hagyományt és nosztalgikus tájlírát tartalmazó önálló kötetekkel 1981-ben, illetve 1988-ban (Škrapić még két kötetet jelentetett meg később), míg Matilda Bölcs Jantarska ciesta című kötete már modernebb, egyéni hangot ütött meg 1992-ben, de szintén szülőföldje gradistyei nyelvén szólalt meg. Időközben 1984-ben tíz magyarországi horvát és szerb költő, egy új generáció szólalt meg Gde nestaje glas? (Hol tűnik el a hang) című antológiájával (a fiatal tehetségeket az ELTE szerb tanára Milosevics Péter karolta fel), amelynek horvát szerzői közül csak Ladislav Gujaš, Đuso Pužarov, Jolanka Tišler *jelentettek* meg a későbbi években önálló kötetet (sajnos pl. Krekity Tamás nem maradt meg a költői pályán). Pužarov több könyvet is kiadott, erőteljes, időnként tragikus hangvételű lírája maradandó értéket képvisel. Gujaš pedig Dodir vremena/Az idő érintése címmel kétnyelvű kötetét jelentetett meg 1992-ben, bár nem az elsőt: Đuro Pavić Dosta/Elég című kötete már 1990-ben napvilágot látott Pécsen, ahol 1988-ban *Másszóval* címen már megjelent egy magyarországi horvát és szerb költők magyar nyelvre fordított verseit tartalmazó antológia is. Jolanka Tišler: V modrini neba című kaj horvát nyelven írt verseskötete 1988-ban jelent meg, amit 1998-ban V zrcalu rodice címmel újabb kötet követett. Ugyancsak az újabb, egyéni hangon megszólaló, stílusában korszerűbben verselő generációt képviselte ifj. Blazsetin István, aki egy Generacijska antologija nevű (egy hazai szerb költővel, Dragomir Dujmovval együtt) megjelent versgyűjtemény után 2003-ban *Porcija besmisla* (Egy adag értelmetlenség) címmel saját, önálló, címével is már a posztmodern líra hangulatát idéző kötetet is jelentkezett. A gradistyei nyelvű költészet hagyományát, új modern hangon Horvát Tímea Ako nisi tu (Ha nem vagy itt) című verseskötetével folytatta 1999-ben.

Prózaíróként viszont nagyon keveset tud felmutatni a magyarországi horvát irodalom. A költészet termékeny korszakában, az 1970-es évek végétől a 2000-es évek első évtizedéig bezárólag alig jelent meg elbeszélés vagy regény. Csak Karagity Mihály (az Országos Horvát Önkormányzat későbbi elnöke) jelentkezett 1977-től elbeszélésekkel, a bunyevác-horvát realista prózairodalom hagyományának folytatójaként. Írásait 1987-ben jelentette meg kötetben Slobodni putovi (Szabad utak) címmel. Egy ifjúsági regény született id. Blazsetin István tollából, Bodoljaši címen 1986-ban jelent meg, valamint Marga Šarac gyermeknovellái is napvilágot láttak Svet oko mene (A világ körülöttem) címmel 1984-ben. A rendszerváltás után sem változott sokat a helyzet, egy rövid, modern stílusjegyeket mutató próza jelent meg Gátai Zoltán Gátai versus Graić című kicsiny kötete.

A drámairodalom terén sem jobb a helyzet. Ugyancsak id. Blazsetin István írt két népi ihletésű színdarabot 1989-ben, illetve 1990-ben (a Glas folyóirat közölte), a Bila jednom jedna ljubav (Volt egyszer egy szerelem) című kis egyfelvonásost és a Koreni (Gyökerek) című népszínmű jellegű drámát, utóbbinak az a jelentősége, hogy kaj horvát nyelvjárásban íródott.

Folyóiratok a Riječ előtt

Noha 1918 előtt a magyarországi horvátoknak már voltak irodalmi folyóiratai, 1918 után több mint hetven évet kellett várniuk arra, hogy irodalmi-kulturális periodika hasábjain jelentethessék meg műveiket. Mind 1945 előtt, mind a szocializmus évtizedeiben irodalmi alkotások megjelentetésére csak kalendáriumok, illetve hetilapok nyújtottak lehetőséget. Némi elmozdulásnak tekinthetjük e téren, hogy 1982-től a magyarországi délszlávok hetilapja, a Narodne novine Neven címmel irodalmi-kulturális mellékletet kezdett kiadni Vujicsics D. Sztoján (Stojan Vujičić), majd Milosevics Péter (Pero Milošević) szerkesztésében.

Még mindhárom délszláv nemzetiség írói, műfordítói, irodalomkedvelői közösen alapították meg 1989-ben a Magyarországi Horvát, Szerb és Szlovén Írók Egyesületét (elnöke a jeles szerb irodalomtörténész, Pero Milošević, alelnöke az ismert horvát költő és pedagógus, Stipan Blažetin/Blazsetin István lett), amely Glas (Hang) néven irodalmi és kulturális folyóiratot adott ki. A folyóiratnak rövid, mindössze kétéves fennállása során csupán négy száma jelent meg, 1989-ben három (de ebből egy dupla szám volt), majd 1990-ben egy. A megszűnés okait a politikai változásokban kereshetjük. Az addig egységes képvisellel rendelkező magyarországi horvát, szerb és szlovén nemzetiség a jugoszláviai történelmi folyamatoktól nem függetlenül mind a politikai szervezetek, mind a kultúra és oktatás terén önállósodott.

A Riječ megalapítása

A Riječ magas színvonalú, az anyaország és a szomszédos országok horvát irodalmárai és a magyar irodalom képviselői felé is nyitott irodalmi és kulturális folyóiratként jelent meg. A lap indításának kezdeményezője *Lukács István* volt (az ELTE szlavisztikai Intézetének későbbi igazgatója) 1996-ban, első főszerkesztője *Bölcs Matild* gradistyei költő lett, később a folyóirat motorjának számító Lukács István átvette a főszerkesztői tiszteletet.

Tekintettel arra, hogy ezen írás részben egy szemtanú visszaemlékezése is, így feltétlenül meg kell említenem az alapítás tényleges körülményeit. Még 1996 elején, egy budai kávéházban (valójában egy kis presszóban) beszélt nekem először Lukács István arról, hogy jó lenne egy komoly irodalmi és kulturális folyóiratot alapítani. A Batthyány tér közelében található kávézó Petri György egyik törzshelye volt, egy, az ablak közeli asztalnál ült akkor is, amikor mi lapunk megalapításáról beszélgettünk, de nem mertük megszólítani, viszont már akkor elhatároztam, ha folyóiratunk elindul, verseit lefordítom horvátra és megjelentetjük. Lukács István részletesen ismertette a leendő folyóirat szerkesztői koncepcióját, amivel maximálisan egyetértettem, hiszen már a felvázolt tervből is látszott, hogy az új lap meg kívánja haladni a nemzetiségi irodalmi és kulturális életre sajnos annyira jellemző önmagába zártságot, ami sokszor a színvonal rovására is megy. Miután immár ketten lelkesedtünk a folyóirat alapítás ötletéért, Lukács István szélesebb körben is megismertette elképzeléseit, így végül sor került az alapítók első találkozására és megbeszélésére, kettőnkön kívül jelen volt Bölc Matild, Horváth Sándor, ifj. Blazsetin István és Gulyás László. A folyóiratot a szerkesztő-

ség a rendszerváltozás időszakának szellemiségében független orgánunként kívánta megjelentetni, ezért kiadója egy magáncég, a Slovenika Bt lett (formálisan Horvátszidányban volt bejegyezve a szerkesztőség, de általában Budapesten találkoztunk). A technikai megvalósításra a szerkesztőség az akkoriban a hazai horvát hetilapot is nyomtató, magas minőséget képviselő COMP-PRESS nevű nyomdát kérte meg. A folyóirat, elegáns, egyszerűségében is szép borítója Sellyei Tamás Ottó képzőművész munkája. A borítón a lap címének ábrázolása a *Szó (Riječ)* horvát népcsoportok körében használatos mindhárom hangalakjának: Riječ, Rič, Reč grafikai megjelenítésével játszadozik.

Negyed évszázad után visszatekintve nem érzem túlzásnak azt állítani, hogy az 1990-es évek második fele jelenti a magyarországi horvát irodalmi történelmi élet csúcspontját a Riječ, az első hazai horvát irodalmi és kulturális folyóirat megjelenésével. Noha 1996 és 1999 között mindössze kilenc száma jelent meg az említett két főszerkesztőn kívül szerkesztőként Horváth Sándor, Blazsetin István és Sokcevičs Dénes dolgozott a folyóiratnál, maga a folyóirat mind koncepciójában, mind tartalmában minőségi ugrást képviselt, s komoly elismerést kapott az anyaország irodalmi életének képviselői részéről is, folyóiratunkat 1997-ben bemutatottuk Zágrábban a Horvát Írók Társasága (Društvo hrvatskih književnika) székházában is.

A Riječ folyóirat szerkesztői koncepciója

1. A Riječ egyszerre kívánt teret adni a magyarországi, ausztriai, vajdasági és az anyaországi horvát irodalom képviselőinek, generációs hovatartozásra és stílusirányzatra való tekintet nélkül, a mérce egyedül az írások megfelelő színvonala volt. Tekintettel arra, hogy a Riječ a hazai horvát közösség egyetlen ilyen jellegű folyóirata volt, nem kívántunk elzárkózni az idősebb pályatársak írásaitól sem, s nem válhattunk egyetlen stílusirányzat képviselőivé sem.
2. Fontos helyet foglaltak el a folyóiratban az interjúk, az első hat számban a Riječ a magyar kroatisztika tudományának legjelesebb képviselőit és munkásságát mutatta be nagyinterjúk formájában, s műveik teljes bibliográfiáját is mellékeljük. 199-ben viszont a folyóirat a hazai és horvátországi irodalom jeles képviselőivel készített interjúkat, sajnos, a sorozat a lap megszűntével megszakadt.
3. A folyóirat igyekezett fellendíteni az irodalmi kritika írását, de megjelentetett könyvismertetések is, sőt rendszeresen figyelemmel kísérte a pécsi Horvát Színház tevékenységét, minden új előadásról tudósítás, illetve színikritika jelent meg.
4. Ugyancsak megjelentette a Riječ a kortárs magyar költészet nagyjainak műveit horvátul, hazai horvát műfordítók fordításában,
5. A folyóirat a vizuális művészeteket is fontosnak tartotta: az 1997/2-es számát a magyar és horvát vizuális verseknek szentelte, s a magyar képversekhez Petőcz András, a horvátokhoz Goran Rem írt előtanulmányt. A hazai horvát képzőművészek képviselőiek is teret kívánt adni, egy-egy lapszámot egy fiatal, vagy idősebb hazai horvát fotóművész, vagy festő-grafikus műveivel illusztráltuk, általában a egy-egy, a műveknek és alkotóknak szentelt rövid esszét is mellékeljük.

6. A Riječ tudatosan adott publikálási lehetőséget a magyarországi horvát irodalom legfiatalabb képviselőinek is. Đački prilog/Diákmelléklet címmel hazai horvát középiskolások verseit, kisprózáját, műfordításait mutattuk be 1997/4. és 1999/4. számunkban. Ezt a hagyományt folytatta a *Pogledi* című folyóirat is ifj. Blazsetin István szerkesztősége idején, s ez az irodalmi élet fenntartása szempontjából fontos folyamat szakadt meg 2007 után, amikor azt utóbbi folyóirat kiadása is megszűnt.

A Riječ kilenc száma. Rövid tartalmi áttekintés

Interjúk

Az új folyóirat első, 1996/1-es számának első interjóját mindjárt a magyar kroatiztika és szlavisztika akkori legkiemelkedőbb képviselőjével, Hadrovics Lászlóval készítette. Ez volt egyben az utolsó sajtó számára készült beszélgetés a nagy tudós otthonában, amely rendkívül gazdag könyvtárával a tudomány templomának atmoszféráját sugározta. A beszélgetés a Riječ két munkatársa, Lukács István és Sokcsevits Dénes számára emlékezetes intellektuális élmény maradt. Végül egy nagy életinterjú lett belőle, amely Hadrovics László egész életpályáját, munkásságát, felfedezéseit és alkotásait bemutatta, az interjú címét is válaszaiból vettük (Mnoge sam stvari otkrio/Sok dolgot fedeztem fel). A beszélgetés magyar nyelven készült, sajnos, magyarul nem jelent meg sehol. Az interjúhoz csatoltunk egy teljesnek mondható Hadrovics bibliográfiát is, ami a későbbi, a tudományos kutatókkal készített interjúknál bevett gyakorlattá vált.

A következő interjút a lap 1997/1. számában ugyancsak Lukács István és Sokcsevits Dénes készítette Lőkös Istvánnal, a magyar-horvát irodalmi kapcsolatok kiváló kutatójával, aki azóta az interjú végén közölt műveinek listáját alaposan kibővítette. Az 1997/2-es számban Nyomárkay Istvánnal, a neves nyelvész kroatistával folytatott beszélgetést a már említett Lukács-Sokcsevits szerzőpáros, az 1997/3-as számban Lukács István egyedül beszélgetett a kiváló irodalomtörténész Fried Istvánnal. Az 1997/4. számban ismét a Lukács-Sokcsevits szerzőpáros készített interjút a közép-európai (lengyel, cseh, szlovák, horvát) irodalmak jeles ismerőjével, Kiss Gy. Csabával. Az 1999/1-es szám interjóját Horváth Sándor jegyezte, beszélgetőpartnere a nyugat-magyarországi születésű, de Ausztriában élő neves kroatista, Bencsics Miklós volt. A következő számtól koncepcióváltás történt, nem tudósokkal, hanem irodalmárokkal kezdett a folyóirat interjúkat készíteni, mindjárt elsőként Lukács István és Sokcsevits Dénes a horvát költészet akkor újnak számító irányzatának kiemelkedő képviselőjét, Branko Čegecet mutatta be a hazai horvát olvasóknak. A folyóirat utolsó előtti számában nem jelent meg interjú, az 1999/4. számban Lukács István Tislér Jolán magyarországi horvát költőnővel beszélgetett.

Kortárs irodalom

A Riječ első lapszámától kezdve egyszerre adott teret a hazai horvát irodalom idősebb és fiatalabb képviselőinek, s ugyanígy teret adott az ausztriai horvát

irodalom alkotóinak, s a horvát anyaországi irodalom jeleseinek. Az idősebb (és közép) generációból természetesen Dékity Márk, id. Blazsetin István, Skrapics Lajos, Horvát Iván, Karagity Mihály, Sárác Margó, a kiváló haiku verseket író Katarina Gubinski Takač, Tislér Jolán, Anica Kutveldi versei mellett a fiatalabb, de már ismert hazai költők közül ifj. Blazsetin István, Horváth Tímea, Bunyevác Anka publikáltak a lapban. A folyóirat ígéretes és fennállása során verseiket gyakran megjelentető felfedezettjei Anica Ralbovszky, Stevan Illeš, Dalibor Mandić alkotásai új szint jelentettek a hazai horvát irodalomban, sajnos, a megszűnése alkotókedvükre is csapást mért. Hazai, s ausztriai horvát szerzőktől prózai művet viszonylag keveset közöltünk, Karagity Mihály és Gátai Zoltán, illetve Augustin Blazović egy, vagy két írását. Az ausztriai horvát költők doajenje, Augustin Blazović versei mellett szinte minden más jeles alkotó szerepelt költeményeivel (Anton Leopold, Jurica Čenar, Andi Novosel, Fred Hergović, Ana Schoretits).

Horvátországi írók és költők művei is gyakran jelentek meg a Riječ szinte minden számában (Ivan Aralica, Pavao Pavličić, Nikola Miličević, Robert Mlinarec), az 1999/2. szám jelentős részét a kortárs horvát költészetnek szenteltük, Tvrtko Vuković, Zvonko Maković, Branko Maleš, Anka Žagar, Branko Čegec, Goran Rem, Miroslav Mićanović, Delimir Rešicki, Krešimir Bagić, Simo Mraović verseit jelentettük meg. Luko Paljetak a Riječ számára írt Pusztá című versét Dubrovnikban kéziratban adta át Blazsetin Istvánnak, így a kézirat fényképét is közöltük.

A hazai horvát irodalom egyetlen nem népszínmű jellegű három felvonásos modern drámája, Lukács István alkotása jelent meg folytatásokban (a Riječ 1997/2. számában az első felvonás, az 1997/3. számban a második felvonás, míg az 1999/1-es lapszámban a harmadik felvonás) *Preobraženja (Átváltozások)* címmel, de sajnos, a darab még mindig nem került színpadra.

A Riječ rendszeresen közölt irodalomtörténeti, nyelvészet, ritkábban történelmi tanulmányokat horvát és magyar kutatók tollából (Nyomárkay István, Lőkös István, Póth István, Fried István, Bene Sándor, Horváth Sándor, Božidar Finka, Sanda Ham, Josip Pavičić, Pero Milošević, Goran Rem, Irvin Lukežić, Stanislav Marjanović, Vinko Brešić, Živko Mandić, Đuro Vidmarović, Boris Nikšić, Davor Piskač, Mann Jolán, Andrea Sapunar. A folyóirat 1999/3. számát jelentős részben a legnagyobb 20. századi horvát író, Miroslav Krleža munkásságának, illetve a róla szóló írásoknak szentelte. míg az 1997/4. szám a Zrínyiek irodalmi és történelmi szerepét idézte fel. Ugyancsak megjelent számos könyvismertető irodalomtörténeti munkákról és irodalmi művekről, a lap állandó munkatársain kívül a tanulmányok fentebb felsorolt szerzői közül is nagyon sokan vállalkoztak e feladatra.

Tudósítást, vagy színikritikát a Pécsi Horvát Színház előadásairól Branka Pavić Blazetin és Leona Sabolek közölt legtöbbször, utóbbinak versei is megjelentek a folyóirat több számában. A Riječ a hazai horvát képző-és fotóművészet alkotóit is be kívánta mutatni. Kubatov István, Brigovics Lajos, Szilágyi Csilla, Diana Loči rajzai, grafikái, Völgyi Klaudia fotói ékesítették a folyóirat egyes számait. Ugyancsak fényképek és Kővágó Zsuzsa tanulmánya révén a kiváló hazai horvát koreográfus, Kricskovics Antal munkásságát is bemutattuk 1999/2-es számunkban.

Műfordítások

A folyóirat szerkesztői koncepciójával összhangban minden lapszámban közlünk műfordításokat is. Elsősorban kortárs (vagy nem oly rég elhunyt) alkotók művei jelentek meg lapunkban, leggyakrabban a lap munkatársainak fordításában. Olyan kiemelkedő magyar irodalmárok műveit közöltük, akikről tudtuk, hogy a horvát olvasóközönség nem, vagy csak kevéssé ismeri személyüket és munkásságukat. Ezen a téren a helyzet azóta sokat változott. A Riječ első, 1996/1-es számában Lukács István fordításában részletek jelentek meg Esterházy Péter Kis Magyar Pornográfia című kisregényéből (Kratka Pornografija Mađarske). A fordító a címbe sikeresen ültette át az eredeti magyar cím szójátékát KPM=Kommunisták Magyarországi Pártja, horvátul Komunistička Partija Mađarske, s a címben szereplő három szóból, ha nem lenne egy párt tulajdonneve, a horvát helyesírás szabályai szerint csak az első szót és Magyarország nevét kellene nagybetűvel írni. Lukács István még egyszer, az 199/4. számban is közölt egy Esterházy fordítást (Csokonai Lili, alias Esterházy Péter *Tizenhét hattyúk*) című művéből adott közre sajátos nyelvezetű horvát fordításban (régies kaj horvát nyelven) Szedemnajst laboda címmel részleteket. Az utóbbi évtizedekben a neves magyar író számos regényét megjelentették Horvátországban (két kisregényt lapunk munkatársa, Blazsetin István fordításában). A legtöbb Esterházy regényt Ksenija Detoni (Detoni Xénia) ültette át horvát nyelvre. A Riječ az elsők közt népszerűsíthette Esterházy műveit a horvát olvasók körében.

Az 1997/1. számban Pilinszky János néhány versét közölte a lap Sokcevits Dénes fordításában. A fordítónak jutott osztályrészül, hogy közel húsz évvel később Zágrábban, a Horvát Írók Társasága (Društvo hrvatskih pisaca) gondozásában (horvát nyelven elsőként) megjelentesse Pilinszky válogatott verseinek kötetét Az ember itt kevés a szeretetre (Čovjek je ovdje nedostatan za ljubav) címmel.

Az 1997/3. szám Petri György néhány versét hozta le Sokcevits Dénes fordításában. Ettől a számtól kezdve a művekhez csatlakozott egy-egy előtanulmány is, amely a horvát olvasóknak bemutatta a magyar szerzőt és munkásságát. A Petri versek elé Sajó László írt bevezetőt.

Az 1997/4. szám Blazsetin István fordításában három Radnóti verset közölt. Blazsetin ekkoriban jelentette meg Horvátországban, Eszéken Radnóti Miklós válogatott verseit horvátul (Neskladnom vremenu uprkos). A folyóirat 1999/1. száma ugyancsak Blazsetin István fordításában Petőcz András verseit közölte, amelyek elé Vilček Béla írt rövid tanulmányt. Az 1999/1-es számban Katarina Gubinski Takač fordításában Weöres Sándor két verse szerepelt.

Az 1999/2. számban ismét Sokcevits Dénes fordításai jelentek meg, e tanulmány írója ekkor a kiváló kortárs magyar költő, Tandori Dezső néhány versét ültette át horvát nyelvre. A költőt Fogarassy Miklós tanulmánya mutatta be a horvát olvasóközönségnek.

Az 1999/3. szám Nagy Gáspár verseinek horvát változatát jelentette meg Horváth Sándor fordításában. A költő munkásságát ismertető előtanulmányt Görömbei András írta. Kivételképpen ebben a számban a lap egy huszadik század eleji horvát költő, Stjepan Parmačević Ercsi című versét a horvát eredeti mellett Sokcevits Dénes magyar fordításában is közölte. A vers a magyarországi

horvátság lassú eltűnéséről, kisebbségi közösségünk anyanyelve elhalásáról szól, mintegy megelőlegezve a folyóirat közeli megszűnését...

A Riječ megszűnése

A folyóirat kilenc számának megjelentetését leggyakrabban (pontosabban különböző összegekkel minden alkalommal) a Nemzetiségi és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány támogatta, de lapszámonként külön kellett pályázni, nem került be a lap az automatizmusba, az állandóan támogatott kategóriába. Néhány lapszámot támogatott a Magyarországi Horvátok Országos Önkormányzata (csak a lap első két számát – 1996/1 és 1997/2), valamint a Fővárosi Horvát Önkormányzat (négy lapszámot – 1999/1, 1999/2, 1999/3 és 1999/4) és a Gradistyei Horvátok Egyesülete is (egy lapszámot – 1997/1). A támogatás gyakorlatilag csak a nyomtatás költségeit fedezte, tiszteletdíjakat a szerkesztőség nem tudott fizetni.

Tanulságos a folyóirat megszűnésének története. A főszerkesztő, Lukács István javaslatot tett az Országos Horvát Önkormányzat felé a folyóirat állandó finanszírozásának biztosítására és egy hivatásos szerkesztői álláshely létesítésére, de nem járt sikerrel. Két ízben is hivatalos megneszéléseket folytatott az Országos Önkormányzat és a Fővárosi Horvát Önkormányzat vezetőivel. A találkozókra e tanulmány szerzőjét, noha akkor az Országos Horvát Önkormányzat Média és Kiadványozási Bizottságának elnöke és az országos elnökség tagja volt, meg sem hívták. A lap 1999 végén a biztos, szavatolt támogatási hiánya miatt szűnt meg, és részben a későbbi folyóirat-megszűnések mögött is ott volt ez a probléma: szerkesztőik ezer más munkájuk mellett, lelkesedésből vagy valami minimális juttatásért végezték a munkát, és a megjeletetés költségeire sem állt mindig rendelkezésre elegendő forrás. Az irodalmi lap hiánya pedig károsan befolyásolja az irodalmi élet működését, illetve fenntarthatóságát is. Az irodalmi produkciónak teret adó irodalmi és kulturális folyóiratok, a Riječ (1999), majd a Pogleđi (2007) megszűnése nyomán a magyarországi horvátok irodalmi élete is messze került a termékeny évtizedek élénkségétől. A két folyóiratban több fiatal költő jelentette meg verseit, de 2010 óta egyetlen ifjabb generációhoz tartozó magyarországi horvát sem jelentkezett önálló verseskötettel.

Összegzés

Sajnos, kijelenthetjük, hogy a rendszerváltás nyomán bekövetkező önállósulás a magyarországi horvát közösségek szempontjából történelmi távlatban tekintve kicsit megkésétt. A második világháború után még legalább 90 ezer főt számláló magyarországi horvát közösség (a korabeli becslést nem tartom túlzónak, az 1949-es népszámlálás adatai azok, amelyek nem tükrözik a valóságot), demokratikus keretek között fejlődve, a maihoz hasonló lehetőségeket kapva jobban tudott volna állni az asszimilációs nyomásnak. A nemzetiségi nyelvek háttérbe szorulása persze nem csak negatív kormányzati politikák következménye, már Eötvös József 1868-ban, a nemzetiségi törvény vitája során a parlamentben kifejtette, hogy a modern idők nem kedveznek a nemzetiségek fennmaradásának (ő egyébiránt erősen pesszimista módon a horvátokat és a magyarságot is a

veszélyeztetettek közé sorolta, nemcsak a kisebb nemzetiségi közösségeket). A XX. század második felében, de még az internet előtti korszakban a nemzetiségek nyelvének fennmaradását erősen befolyásolta az a tény, hogy a családi közösségek, azonos nemzetiséghez tartozó barátok, ismerősök rokonok körén kívül alig nyílt lehetőség az anyanyelv használatára, és a modern civilizáció kommunikációs terében nemigen nyílt lehetőség az anyanyelvi tartalmak elérésére. A horvát (jugoszláv) tévéadásokat is csak a határ menti térségben lehetett nézni. Míg a hagyományos paraszti közösségekben a nemzetiségi csoportok tagjai munka közben és ünnepnapokon is szinte kizárólag anyanyelvi környezetben mozogtak, a megváltozott időkben éppen fordítva történik: akár egész nap csak a többségi nyelvet, esetünkben a magyart hallják és használják. Mindez hozzájárult, hogy egyre kevesebb a horvátot napi szinten használó, anyanyelvén beszélő fiatalok körében. *Bálicity Szilveszter*, aki a magyarországi horvát folyóiratok történetét kutatta 1989 és 2009 között, úgy véli, hogy a hazai horvát folyóiratok és vele együtt az irodalmi élet és a könyvkiadás is részlegesen válságba került, aminek egyik oka a nyelvet magas szinten beszélő, az írott horvát szót jól értő, horvátul írni, alkotni képes személyek számának csökkenése.⁶

A rendszerváltozás első két évtizedében a már említett, még közös horvát, szlovén és szerb Glas című lapon kívül hat különböző irodalmi és kulturális, vallásos, tudományos vagy pedagógiai témákkal foglalkozó folyóirat jelent meg (Riječ, Pogledi, Pečuški Horizont, Zornica, Hrvatski znanstveni zbornik, Naša škola). Közülük csak a vallásos folyóirat, a Zornica jelenik meg hosszabb szünet után újra, *Zornica nova* néven. A többi folyóirat mind megszűnt néhány éves fennállás után, de az irodalmi élet is pang, vagyis e téren nem sikertörténetről, hanem kudarcról beszélhetünk. Ugyanakkor éppen a Riječ, a magyarországi horvátok első önálló irodalmi és kulturális folyóiratának sorsa jól példázza, hogy milyen nehézségekkel kellett megküzdenie az 1990-es években a horvát közösségből kiinduló civil kezdeményezéseknek, és nem lehet minden folyóirat-megszűnést az olvasók és írók számának csökkenésével magyarázni. Irodalmi (és ugyanúgy a tudományos) élet megteremtéséhez, fenntartásához szükség van folyóiratokra (ha nem nyomtatott, akkor elektronikus formában megjelenőkre), de ehhez szükség van hivatásos, a munkájuk végzésében egzisztenciálisan is érdekelt szerkesztőkre ugyanúgy, ahogy a Hrvatski glasnik című hetilapot vagy a horvát rádió- és televízióadást sem pusztán lelkesedésből dolgozó amatőrök készítik.

Lukács István a folyóirat 1999-ben megjelent utolsó számában keserű hangon búcsúzott az olvasóktól. Rövid zárszavában tényeket közölt: az anyaországi támogatás teljesen elmaradt, csak pusztán ígéreteket kaptunk, a hazai finanszírozás pedig bizonytalan és eseti volt. Lukács István e mondatokkal zárta le a folyóirat hároméves történetét: „A Riječ válaszüthoz érkezett. Kezdetből fogva rengeteg levelet írtam, barátit, hivatalosat, dühöset, csöndeset. Levelezésem a Riječ magántörténelme. Egyszer talán érdekes lesz, talán tanulságos is. Az új évezred Riječ nélkül talál minket. Némán, mint a halat, kedves olvasó!”

⁶ BALIĆ, Silvestar: *Bibliografija hrvatskih časopisa u Mađarskoj (1989. – 2009.)*, Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, Pécs, 2019. 14.

Irodalom

- ANTUNOVIĆ, Ivan: *Razprava o potisanskim i podunavskim Bunjevcima i Šokcima*, Bécs, 1882, illetve 2. kiadás ŠOKČEVIĆ, Dinko szerk. és bevezető: *Hrvatski književnici u Mađarskoj. Ivan Antunović. I–II.* Pécs–Bp. 2002.
- BALIĆ, Silvestar: *Bibliografija hrvatskih časopisa u Mađarskoj (1989.–2009.)*, Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, Pécs, 2019.
- BENČIĆ, Nikola: *Književnost Gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas.* Zagreb. 2000.
- BENČIĆ, Nikola: *Miloradić. Život, djelo i poslovanje Mate Meršića Miloradića 1850.–1928.* Željezno, 20017.
- BLAŽETIN, Stjepan: *Hrvatska književnost u udžbenicima književnosti za gimnazije s hrvatskim (hrvatskosrpskim) nastavnim jezikom u Mađarskoj.* In: *Hrvatski znanstveni zbornik 1 (1999).* 18–25.
- BLAŽETIN, Stjepan: *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas.* Matica hrvatska, Osijek, 1998.
- EVETOVIĆ, Matija: *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata.* Subotica, 2010.
- FRANKOVIĆ, Đuro: *Hrvatski književnici u Mađarskoj. Antun Karagić, Kazališni komadi i novele.* Croatica, Bp. 2003.
- ĐUROK, Ivica: *Antun Vidaković, utemeljitelj kazališta (1947.–2015.).* Croatica Bp. 2020.
- HÁJSZÁN P., Robert: *Gradišćanskohrvatske i panonske teme 1.* Zagreb. 2014.
- HOŠKO, Franjo Emanuel: *Djelovanje hrvatskih franjevacu tijekom 18. stoljeća u Budimu.* Nova et Vetera, 1978/28 (1–2). 113–179.
- KRPAN, Stjepan: *Hrvatski uglednici u mađarskom Podunavlju.* 1991, Bp.
- LUKÁCS István szerk.: *A csend relációi. Realacije tišine.* Bp. 1999.
- LUKÁCS István: *Dramatizált kaj-horvát Mária-siralom Erdélyből, 1626. Dramatizirani kajkavski Marijin plač iz Erdelja, 1626.* Bp. 2000.
- MANDIĆ, Živko: *Hrvatski književnici u Mađarskoj. Mišo Jelić,* Bp. 2000.
- MARJANOVIĆ, Stanislav: *Matija Petar Katančić. Vitam suam auctor.* In: *Znanstveni spomeni skup o Katančiću u Budimpešti 30. IX. 1995. godine,* szerk. / ur. MOKUTER, Ivan. Bp, 1996.13–37.
- MILOŠEVIĆ, Petar: *Ogledi i kritike.* Bp. 1991.
- SEKULIĆ, Ante: *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću.,* Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog centra P.E.N-a za proučavanje hrvatske književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 1996.
- SEKULIĆ, Ante: *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.,* Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog centra P.E.N-a za proučavanje hrvatske književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 1994.
- SEKULIĆ, Ante: *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću.,* Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog centra P.E.N-a za proučavanje hrvatske književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 1996.
- VIDMAROVIĆ, Đuro: *Suvremeni tokovi u pjesništvu mađarskih Hrvata.* Zagreb, 1991.
- VIDMAROVIĆ, Đuro: *Gradišćanskohrvatske teme.* Rijeka. 1996.
- VIDMAROVIĆ, Đuro: *Teme o Hrvatima u Mađarskoj. Studije, članci, prikazi, osvrta, pisma,* Zagreb. 2008.
- VIDMAROVIĆ, Đuro: *Mene su ljepote ostavile,* Acumen, Zagreb, 2019.

Abstract

RIJEČ: ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU HRVATA U MAĐARSKOJ

Još književnici, umjetnički prevoditelji i spimatizeri književnosti su utemeljili 1989. svih triju južnoslavenskih narodnosti Društvo hrvatskih, srpskih i slovenskih književnika u Mađarskoj (za predsjednika je izabran priznati povjesničar književnosti, Pero Milošević, a dopredsjednikom je postao poznati hratski pjesnik i nastavnik, Stipan Blažetin/Blazsetin István), koje pod naslovom Glas počeo izdavati časopis za književnost i kulturu.

Druga polovica 1990-ih godina predstavlja vrhunac književnog života Hrvata u Mađarskoj pokretanjem Riječi, prvog časopisa za književnost i kulturu Hrvata u Mađarskoj. Riječ je bio časopis za književnost i kulturu na vrlo visokoj razini, a bio je otvoren i prema književnicima u matičnoj zemlji i hrvatskim autorima u susjednim državama kao i prema predstavnicima mađarske književnosti, inicirao ga je 1996. Stjepan Lukač (kasnije ravnatelj Instituta za slavistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta Lórándá Eötvösa u Budimpešti), a prvim glavnim urednikom časopisa postala je Matilda Bölcs, pjesnikinja iz Gradišća. Poslije funkciju glavnog urednika je preuzeo pravi motor časopisa Stjepan Lukač. Iako je između 1996. i 1999. izašlo svega devet brojeva (kao glavni urednici su list obilježavali prvo Matilda Bölcs, zatim Stjepan Lukač, a kao urednici su radili Šandor Horvat, Stjepan Blažetin i Dinko Šokčević), Sam časopis i u svojoj koncepciji i sadržaju predstavljao pravi skok u kvaliteti, i dobio je ozbiljno priznanje i sa strane predstavnika književnog života u matičnoj zemlji. Riječ je istodobno htjela dati prostora predstavnicima književnosti Hrvata u Mađarskoj, Austriji, Vojvodini, ali i matičnoj zemlji, pospješila je pisanje književne kritike. također je objavila i djela velikana mađarske suvremene književnosti na hrvatskom jeziku u prijevodu hrvatskih prevoditelja iz Mađarske, ali je predstavila i predstavnike postmoderne književnosti iz Hrvatske. Svjesno je dala prostora i najmlađim predstavnicima književnosti Hrvata u Mađarskoj. Ovu tradiciju pod uredništvom Stjepana Blažetina nastavio je i časopis Pogledi, a ovaj važan proces u pogledu održavanja književnog života je bio prekinut nakon 2007. godine

Pouéna je priéa o gaóenju éasopisa. Glavni urednik je dao prijedlog Hrvatskoj drzavnoj samoupravi za stalno financiranje časopisa i za stvaranje jednog radnog mjesta za profesionalnog urednika, ali nije postigao uspjeh. List se krajem 1999. zato ugasio, a dijelom taj problem se krije kasnije i iza drugih gašenja časopisa: njihovi su urednici iz oduševljenja, ili uz neki minimalni honorar vršili taj posao uz tisuću svojih drugih poslova, a također, ni za funkcioniranje časopisa nije uvijek bilo dovoljno sredstava. Nedostatak književnog časopisa pak štetno djeluje na funkcioniranje i održavanje književnog života.

Nakon gašenja književnih i kulturnih časopisa Riječi (1999), zatim i Pogleda (2007) koji su dali prostora književnoj produkciji književni život Hrvata u Mađarskoj vrlo se udaljio od živosti plodnih desetljeća. U ta dva časopisa svoje pjesme je objavilo više mladih pjesnika, ali od 2010. godine nijedan Hrvat iz Mađarske, pripadnik mlade generacije nije se javio sa samostalnom zbirkom.